

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ЮРИДИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ НА ДЪРЖАВАТА И ПРАВОТО

ДРУЖЕСТВАТА НА ПУБЛИКАНИТЕ

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд

за придобиване на образователната и научна степен „Доктор“

Област на висшето образование 3. Социални, стопански и правни науки;

Професионално направление 3.6. Право (Римско частно право);

СТОЯН ПАНАЙОТОВ ИВАНОВ

Докторант на самостоятелна подготовка по Римско частно право

в Катедра „Теория и история на държавата и правото“

Юридически факултет на СУ „Св. Климент Охридски“

София

2021

СЪДЪРЖАНИЕ

I. Обща характеристика на дисертационния труд	3
1. Обосноваване на избора на тема и значение на разглеждания въпрос.....	3
2. Предмет и задачи на изследването	6
3. Използвана научна методология	8
4. Структура на дисертационния труд.....	10
5. Библиография.....	12
II. Изложение на основните моменти в дисертационния труд	13
Глава първа „Понятие и сведения за дейностите на публиканите“	13
1. Предпоставки за дейността на дружествата на публиканите	13
2. Терминът и понятието „публикан“ и „дружество на публиканите“	14
3. Извори за дейността на дружествата на публиканите.....	16
4. Основни дейности на дружествата на публиканите.....	18
Глава втора „Същност и структура на societates publicanorum“	21
1. Societas по римското право	21
2. Cogroga по римското право	21
3. Статут на societates publicanorum.....	23
4. Вътрешната организация на дружествата на публиканите	26
Глава трета „Правни аспекти на дейността на публиканите“	28
1. Правна същност на договарянето с държавата- определение за ultro tributa.....	28
2. Същност и характеристика на римския публичен търг.....	28
3. Правна уредба на дейността на публиканите	30
4. Правото на публиканите да изземват или да взимат вещи в залог според Lex portus Asiae	31
III. Приносни моменти	32
IV. Публикации във връзка с дисертационния труд	35

I. Обща характеристика на дисертационния труд

1. Обосноваване на избора на тема и значение на разглеждания въпрос

Днес, повече отколкото в Античността, се приема за естествена все по-голямата намеса на правителствата и на институциите в работите на гражданите. Очевидно е, че както в миналото, така и в нашето съвремие необходимостта от непрекъснато усъвършенстваща се правна уредба в интерес на обществото е постоянна. В момента сме също толкова заинтересувани от поставянето на ясна граница между функцията на държавата във връзка с управлението на публичните средства и определянето на ролята на частните дружества, упражняващи правата на администрацията по отношение на публичните финанси, както всяка цивилизация е била. Изучаването на взаимодействието между държавната власт и частния бизнес от сравнителноправна и правно-историческа гледна точка може да има важен принос не само на научно ниво, но и ключово значение за предложения *de lege ferenda*. Римската правна система развива и прилага по повод администрацията на публичните си средства формата на *de iure* обособени организации, които в определена степен наподобяват на функционалния еквивалент на съвременните търговски дружества – дружествата на публиканите (*societates publicanorum*).

Настоящото изследване беше предприето, за да се дадат отговори на няколко въпроса:

- Кои са римските публикани? Какви са техните дейности и как са се развивали те в римската държава?
- Каква е формата на юридическата организация на публиканите?
- Налице ли е при дружествата на публиканите правна персонализация и корпоративно обособяване?
- Каква е правната регулация, свързана с дружествата на публиканите?
- Различават ли се дружествата на публиканите по своята организация, функции и правна уредба от други форми на сдружаване, съществували в Рим?
- Отговорите на всички тези въпроси не биха могли да бъдат дадени без превода на български и задълбочения анализ на относимите към тези питання класически текстове.

Всяко едно проучване има за цел установяването и анализирането на едно явление, във връзка със създаването на достоверно познание за същността на това явление и неговото значение. В тази насока правните изследвания целят установяването и анализирането на правните институти, с цел детайлното им познаване. От своя страна юридическото образование е насочено към създаването на задълбочени познания по отношение същността на правните институти и изграждане на юридическо мислене, с оглед участието на юриста в правоприлагането.

На темата за дружествата на публиканите не е посветено нито едно цялостно изследване в българската правна доктрина. В учебните курсове по римско право¹ и обща теория на правото², дружествата на публиканите се разглеждат бегло във връзка с правната персонализация на корпоративно структурираните организации. В по-ново време проф. Малина Новкиришка издава няколко статии³ във връзка с дългосрочните поземлени аренди в римското право и добива на природни богатства в Рим, които са важна отправна точка на реферираното съчинение. **Поради липсата на достатъчно литература на български език се предполага, че настоящият труд ще запознае правната общественост със слабо изследвана римскоправна тема с ключово значение и за историята на правото, общата теория на правото, гражданското, и дори търговското право.**

Що се отнася до европейската романистика, има тенденция в последните десетилетия към изследване на римскоправните институти с оглед на изграждане на правните основи на икономическата, социалната и културната общност в Европа. В опит да се намери равновесие между националната идентичност и общия интерес, учените все по-често се обръщат към Античността и към Древен Рим – дал на света основата на съвременното право. В модерната западноевропейска литература има монографии, студии и статии, посветени на дружествата на публиканите, които обаче са концентрирани по-скоро върху отделни специфични тематки и не изследват цялостно правните проблеми, които са в съответствие с целите и задачите на реферираното съчинение. По-голямата част от тези творби са цитирани в изложението на реферирания

¹ Базанов, Иван, Курс по римско право, том I, София, 1940, с. 111 и 116.

² Ганев, Венелин, Учебник по обща теория на правото, том II, София, 1990, с. 1990, с. 373.

³ Новкиришка-Стоянова, Малина, Наемът на вектигален имот в римското право, в Юридически свят, 2/2000, София; Новкиришка-Стоянова, Малина, Поземлените концесии в античните правни системи, в Правна мисъл, 2/2000, София; Новкиришка-Стоянова, Малина, За някои аспекти на римскоправния режим на добива на природни богатства в Правна мисъл, 3/2008, София

труд и могат да бъдат открити в библиографията, приложена накрая. Има например написана монография⁴, фокусирана върху изясняването на някои важни термини, свързани с дейността на публиканите, и по-специално с възлаганите им от държавата *ultra tributa*, както и във връзка с договорите за събиране на *publica vectigalia*. Друго монографично изследване⁵ с твърде конкретна тема представлява опит за реконструкция с научна цел на публичните договори в Рим от последните два века на Републиката и от ерата на Август. Трудът няма за задача да изследва изцяло процедурата по реализирането на публичното строителство във въпросния период, нито да се задълбочава прекалено много в сложната тема на публичните наеми, аренди, концесии, а има за цел по-скоро да изясни онези отношения на *locatio-conductio*, в които администрацията встъпва в правоотношения с частните субекти с цел охрана и поддръжка на обществените сгради, а също и проектиране и изграждане на нови такива, но без да разглежда правната природа, организацията и вътрешната структура на частноправните дружества, страни по въпросните публични договори. Извън обхвата на съчинението остава и правната регулация, във връзка с упражняването на дейността на субектите, изпълняващи публичните договори. На римското провинциално управление е посветен и монографичен труд⁶, имащ за предмет администрацията и финансовата политика на римската държава в източните провинции в първите две столетия на Принципата. Всички тези съчинения служат до известна степен за отправна точка, показвайки необходимостта от наличието на римскоправно проучване на дружествата на публиканите на български език, което да има комплексен характер.

Аргументите за едно ново изследване, което да обхване както теоретичните, така и по-прагматичните аспекти на феномена на „дружествата на публиканите“, могат да бъдат обобщени в няколко насоки. На първо място, е налице необходимост от правна основа във връзка с историческото формиране на концепцията за корпоративните юридически лица, която липсва в българската правна литература. На второ място, стои изясняването на римскоправната уредба, свързана с

⁴ Milazzo, Francesco, *La realizzazione delle opera pubbliche in Roma Arcaica e Repubblicana munera e ultra tributa*, Napoli, 1993

⁵ Triscuoglio, Andrea, „Sarta tecta, ultratributa, opus publicum faciendum locare. Sugli appalti relativi alle opere pubbliche nell'età repubblicana e augustea“, Napoli, 1998.

⁶ Merola, Giovanna, *Autonomia locale governo imperiale, Fiscalità e amministrazione nelle province asiatiche*, Bari, 2001.

разходването на публичните финанси. Тя безспорно може да послужи като ценна база за развитие на концепцията за децентрализация на публичните финанси в съвременна България – институтът на публично-частното партньорство, концесионният режим, възлагането на обществените поръчки – всички те имат своя първообраз в римския правен опит. На трето място, се създава една теоретична основа и библиографска база данни във връзка с историко-сравнителни изследвания на съвременни частноправни институти и на римскоправната традиция, а също така и на правнотеоретични и гражданскоправни изследвания, за които подобен труд може да послужи като изходна позиция. Освен това се продължава тенденцията на научни изследвания, започната през 90-те години на XX век и особено усилена след 2000 г. насетне, която постепенно превъзмогва липсата на научни съчинения по римско право и предизвиква особен интерес сред широката правна публика в България. На последно място чрез изследване от такъв тип е налице присъединяване към едно от ключовите направления в съвременната романистика, с представяне и анализ на водещите теории, синтезиране на литературата и предоставяне на тълкуване на становищата на римските юристи, достъпно на всички, които имат интерес от въпросната тематика. В тази връзка актуалността на изследването се състои не само в липсата на подобен труд на български език към днешна дата, но също така и в необходимостта той да бъде направен с оглед на осъществяването на посочените по-горе аргументи.

2. Предмет и задачи на изследването

Предметът на настоящото изследване са дружествата на публиканите, които, представляват явление с изключителна важност във финансовия апарат на Древен Рим от последните векове на Републиката и от първите столетия на Принципата. В тази връзка в Рим съществува специална правна уредба, отнасяща се до обособяването на дружествата на публиканите и до вътрешната им структура, а също и до начините на взаимодействието на тези дружества с държавата. Като всяко романистично изследване, реферираният труд се отличава със своята интердисциплинарност. Тъй като римското право не е действаща правна система, римският правен опит трябва да бъде разгледан в контекста на социални, религиозни, политически и икономически фактори, а не само на плоскостта на нормативните актове и становищата на римските юристи. От тази позиция особено впечатляващ по отношение на дружествата на публиканите е размерът на

капиталите, които те управляват, а също и броят на лицата, имащи по някакъв начин връзка с техните дейности или организация. В същото време голямо е значението на дружествата на публиканите от икономическа и социална гледна точка и следователно влиянието им върху римския политически живот. Към това трябва да се добави, че секторите, в които публиканите извършват дейност, са изключително разнообразни – от събирането на данъците и публичните вземания до изпълнението на договорите за публично строителство, осъществяването на доставките на стоки за армията и експлоатацията на мини и солници.

Започвайки подобно романистично изследване, трябва да се има предвид големият темпорален обхват на съществуването на публиканите в римската държава, а именно от периода на Ранната република (IV в. пр.Хр.) до епохата на Късната античност и до Юстиниановата ера (VI в. сл.Хр.). Явлението е проследено в различните периоди от развитието на римската държава с помощта на анализирания материал от източниците с оглед на особеностите на усъвършенстването на правната регулация във връзка със *societates publicanorum* в различните форми на римското държавно устройство. По времето на Късната република дружествата на публиканите упражняват своите дейности в почти всички римски провинции. Поради оскъдността на информацията за вътрешната организация на дружествата на публиканите, а също и на тази за отношенията им с държавата, при работата с материала от източниците, е нужен задълбочен правен анализ на сведенията в конкретния времеви контекст, което от своя страна да доведе до тяхната качествена интерпретация и да позволи да бъдат направени изводите в изследването.

С настъпването на Принципата в Рим, започва постепенна промяна във връзка с методите и начините за експлоатация на населението и на територията. В съответствие с максимата, валидна и по време на Републиката, че „добрият пастир трябва да стриже овцете си, но не и да ги дере⁷“, голяма част от публичните вземания, въведени от император Август насетне, са организирани посредством пряко събиране от императорски служители с постепенно, но не пълно изключване от тази дейност на дружествата на публиканите. От друга страна императорите се намесват, въвеждайки специфична правна уредба, имаща за цел ограничаването на възможността *societates publicanorum* да извършват злоупотреби спрямо провинциалното население при събирането на публичните приходи, предоставяйки на данъчно задължените лица адекватни процесуалноправни средства за защита.

⁷ Suet., Tiberius, 32.5.

Предметът на изследването предопределя и задачите, поставени пред него както следва:

- очертаване на действителния обхват на понятието за „дружество на публиканите“, като се разгледат повечето видове дейности на публиканите и се преведат и анализират релевантните текстове от източниците в тази връзка, на чиято база да се направят изводите;
- изясняване на другото значение на термина „*societas*“ в римското право, употребявано специфично в юридическите и неюридическите източници за означаването на определен вид образувание, именно в семантиката на словосъчетанието *societas publicanorum*;
- представяне на организационното обособяване на дружествата на публиканите като отделни субекти на правото, които имат всъщност статус на юридически лица, като по този начин се разкрие историческото развитие на концепцията за лицата в римското право, които са различни от физическите лица като участници в правния живот;
- изясняване в логическа последователност на аргументите в полза на твърдението, че *societates publicanorum* могат да бъдат възприети като прототип на съвременните търговски дружества, посредством изследването на тяхната вътрешна структура;
- екзегеза на текстовете от Дигестите на Юстиниан и от *Lex portus Asiae* във връзка с римскоправната уредба по отношение на дружествата на публиканите.

3. Използвана научна методология

Поставените научни задачи в изследването са решени чрез използването на комплексна методология, характерна за романистичните съчинения, които са с комплексен характер. Необходимо е съчетаването на широка гама от общонаучни и специални методи, които се прилагат при теоретичните и правноисторическите изследвания, но също така и специфични за римското право методи. Според българската правна доктрина основата на методологията на изследване от такъв тип се корени в комбинирането на общонаучни и специални методи. Само чрез този подход анализът на отделните институти може да бъде извършен пълноценно.

В изследването е използван правно-догматичният метод, посредством който е анализирана римскоправната уредба, свързана с уреждането на договорните отношения между публиканите и римската държава – допускане до участие в публичен търг, възлагане на публични договори, концесионен режим. При правно-догматичното изследване съвременните правни понятия са използвани изключително внимателно, тъй като научната стойност на едно модерно изследване по римско право не се състои във вкарването на римскоправните институти в съвременна догматична рамка, а следва да бъде търсена тяхната автентичност в средата, в която те са възникнали и са прилагани. В тази връзка е и подредбата на изложението в това съчинение.

Посредством историческия метод се проследява възникването и историческото развитие на термина и понятието за „публикан“ и за „дружеството на публиканите“. В тази насока е разгледана и правната уредба на обществените отношения във връзка с дейностите, упражнявани от дружествата на публиканите, която определено не е еднаква в обхванатите от изследването периоди.

Чрез правната теория се осъществява задълбочено изследване на основите на римскоправната концепция за юридическите лица, съответно за понятията „сдружение“ и „дружество“, базирани върху наличните римски юридически източници.

Сравнително-правният метод е осъществен на няколко плоскости – при сравнение на отделните институти на римското право (напр. отделните персонифицирани организации *societas, collegia, sodalicium, sodalitas, corpus*), а също така и в историческа перспектива – например нееднаквата уредба в отделните римски провинции в различните исторически периоди на режимите за събирането на публичните вземания в съответствие със спецификите на римското провинциално управление и целите на римската провинциална администрация по места във връзка с държавната политика. В тази насока следва да се сподели общоприетото твърдение в романистиката, че правните явления трябва да се представят като културни феномени, като много внимателно се правят съпоставките между различните правни системи на Древността.

Чрез екзегезата е направен критичен филологически анализ на фрагмент от текст с крайна цел разбирането на действителния му смисъл. Това е комплексен и характерен за римското право метод на изследване, който има своята историческа база в интерпретацията на Светите писания през Средните векове. Той е съчетание от превода и тълкуването на текстовете на езиково ниво с поставянето им в съответната историческа действителност, свързването им с техния автор и неговата обществена, политическа и концептуална позиция. В изложението има също така и множество етимологически

анализи, които изясняват действителното съдържание, което римляните влагат в определени думи и словосъчетания. Това има важно значение за правилното възприемане на понятията и термините, които обозначават.

В изследването са използвани също така политологически, социологически, икономически и логически метод.

4. Структура на дисертационния труд

Във връзка с реализирането на научните задачи е използвана традиционната за дисертационни трудове структура от увод, в който да се изяснят основните въпроси и подходи към изследването, предметът, задачите и методологията, три глави и заключение с приложена библиография. Трите глави на съчинението са според логиката на едно монографично проучване по дадена материя, която изисква преглед на позициите и становищата на представителите на романистичната доктрина, работили по въпросната тема (*communis opinio*), изясняване на използваната терминология и основните понятия, и след това съсредоточаване върху специалната проблематика. Обемът на дисертационния труд е от общо 365 страници. Има общо 1029 бележки под линия.

Използвани са множество латински и гръцки текстове, които са преведени успоредно на български. Всеки текст е означен, като е използвана общоприетата за класическите текстове система.

В глава първа „**Понятие и сведения за дейностите на публиканите**“ е направен преглед на социално-политическата обстановка в Рим в края на Републиката, анализирани са политическите, икономическите, финансовите и социални предпоставки, довели до необходимостта от появата на дружествата на публиканите. Изяснени са генезиса и значението на термина и понятието „публикан“ и „дружество на публиканите“ в контекста на упражняването от страна на публиканите на правата на римската администрация по отношение на нейните финанси и имущество. Представена е и социалната прослойка, откъдето всъщност произлизат публиканите – конническото съсловие. Посочени са използваните източници, като са квалифицирани на юридически и неюридически. В първа глава особено внимание е посветено на различните видове дейности на публиканите, които са разгледани според своето значение като се започва със събирането на публичните приходи от дружествата на публиканите, снабдяването на римската армия, продължава се с ролята на публиканите във важните за Рим инфраструктурни проекти като основни изпълнители на договорите за публично

строителство, като накрая е изследвана експлоатацията на мините и кариерите от въпросните дружества.

Глава втора е посветена на същността и структурата на *societates publicanorum* и на изследването на организационното им обособяване. Изложението обхваща изясняването на понятието за дружество по римското право и изследването на отделните видове *corpora*. Разделът за статут на *societates publicanorum* започва с екзегезата на фрагмента D. 3.4.1 от Гай, който е ключов за изясняването на римскоправното разбиране за правните субекти, различни от физическите лица, представлявайки илюстрация на правната уредба *ad hoc* в тази връзка, запазена в Дигестите на Юстиниан. Изключително важни с оглед на поставените задачи представляват подразделът, посветен на изследването на другото значение на термина „*societas*“ в римското право и този за особените характеристики на дружествата на публиканите, по които последните съществено се отличават от останалите форми на сдружаване.

Третата глава на съчинението „Правни аспекти на дейността на публиканите“ започва с изясняването на понятието „*ultra tributa*“. Изследван е механизмът на провеждане на римския публичен търг и възлагането на публичните договори за събиране на публични приходи и за реализиране на различни видове публична работа от дружествата на публиканите. Дефинирани са понятията „*lex locationis*“ и „*lex censoria*“. Подробно е проучена запазената в Дигестите уредба, в която осезаемо се забелязва опитът на римската власт да ограничи (най-вече чрез подробно изследвания в съчинението специален едикт „За публиканите“, част от който се съдържа във фрагментите, намерили място в титела „За публиканите, за публичните вземания, за изземванията“ от Дигестите на Юстиниан (D.39.4)) злоупотребите и нарушенията на публиканите и на техния персонал спрямо задължените за публичните приходи жители на римските провинции. В тази глава на базата на сведенията от Дигестите и благодарение на изследването на уредбата, съдържаща се в Митническият закон за римската провинция Азия, се предлага изясняването на процесуалните аспекти на отношението публикан - данъчно задължено лице, а също и анализ и интерпретация на процесуалните средства за защита, които римската правна уредба предвижда както за публиканите, така и за данъчно задължените лица спрямо публиканите.

Изборът за изследването на тази проблематика е продиктуван не само поради задълбочения интерес на автора към римското право, а и заради желанието му да представи една тема, неизследвана досега в българската романистика, имаща изключително важно значение от гледна точка на проследяването на историческата

приемственост, свързана с развиващата се глобална икономика, в рамките на която е необходимо публично и частно финансиране с оглед на икономическите и политически цели.

5. Библиография

Използваната литература се състои от 217 заглавия, от които 29 на български език и 188 на чужд език. Чуждоезиковата литература е предимно на италиански, английски, френски и испански език. Използвани са 83 монографии, 44 статии, 27 учебници, речници и компендиуми, както и 3 интернет портала, където се съдържат текстове от източниците в оригинал.

II. Изложение на основните моменти в дисертационния труд

Глава първа „Понятие и сведения за дейностите на публиканите“

1. Предпоставки за дейността на дружествата на публиканите

В раздел I от с. 16 до 32 на реферираното съчинение са анализирани подробно процесите, настъпили в римската държава в периода на края на Републиката като са очертани няколко групи предпоставки и причини - политически, икономически и юридически за възникването на необходимостта от дейността на дружествата на публиканите:

- с ключово значение е неимоверно голямото разширяване на териториалния обхват на римската държава и появилата се в резултат на това огромна динамика на финансовия ресурс, в резултат от присъединяването на целия Апенински полуостров и създаването на провинции около Средиземно море. Освен, че придобива огромни парични суми и множество ценни предмети от злато и сребро, Рим става собственик и на голямо количество обработваема земя, а също така и на гори, мини, солници, кариери;

- в този период се наблюдават значителни трудности за римската държава, свързани с управлението на публичните ѝ финанси и доставката на услуги от обществен интерес;

- във време на бързо и голямо териториално разширение и икономически просперитет се създават изключителни възможности за печалби и развитие за частния бизнес в сферата на сключването на договори с държавата;

В този социален и икономически контекст е очевидна необходимостта от промяна в римската административна система, базирана на политическата, социалната и военна организация с оглед на избягването на задълбочаването на управленската криза, поради невъзможността на държавата сама да се справи с решаването на определени проблеми като събирането на публичните приходи, осъществяването на различните публични работи, доставките на стоки и услуги за армията, които всъщност водят до необходимостта от създаването на правна уредба, регламентираща намесата на частния бизнес, посредством възлагането на определена категория частноправни субекти (дружествата на публиканите) на специални публични функции. В дисертацията е потвърдено, че тази уредба всъщност представлява нагледна илюстрация на римското решение за децентрализацията на публичните финанси, като именно всички необходими

за държавата дейности са реализирани от представителите на частния бизнес чрез публични средства. Направен е изводът, че този римски избор е провокиран от постоянния стремеж на властта да не се породи необходимостта от скъпа за държавния бюджет публична администрация, която в определена степен би се оказала и недотам ефективна в държава с изключително голяма територия като римската. В изследването е подчертана основната идея, от която се ръководят римляните в своята финансова политика, а именно тази за ефективността, възприемана като оптимално реализиране от частни лица, на предварително установени от държавата важни за нея икономически цели на определено място и за определен период от време. Важно е и значението на оптимизирането на публичните финанси, благодарение на налагането на стриктно събиране на публични приходи (данъци, такси, мита и др. публични вземания), част от които са разходвани за изграждането на нова локална инфраструктура по римски образец. Тези мащабни инфраструктурни проекти не биха могли да бъдат реализирани без помощта на договори за извършване на определена публична работа, сключвани с дружествата на публиканите.

2. Терминът и понятието „публикан“ и „дружество на публиканите“

Раздел II е от с. 32 до 72. В достъпната на български език, а и на италиански, френски и английски романистична литература, не може да бъде открито завършено понятие за публикан и дружество на публиканите, което да залегне като основа при изграждането на общата характеристика на дружеството на публиканите. Повечето автори пристъпват към обяснение на дейностите, с които се занимават публиканите, без да проследят етимологията на тяхното име и да го обвържат с възложените им публични функции.

Този подход може да бъде приемлив дотолкова, доколкото самите римски юристи не изследват правото от догматична гледна точка и не се стремят към теоретични обобщения, респективно избягват дефинициите. В работата етимологически е извлечено значението на термина „*publicanus*“ от „*poplicum*“ или „*publicum*“, като са изяснени и понятията „*populus Romanus*“ и „*publicum*“. Римският народ (*populus Romanus*) е възприет като *res* във връзка с поливалентността на това понятие с оглед на значението на *res* като патримониум и оттам като общност, съвкупност от лица, титуляр на публичното имущество - държава. Държавното имущество (*publicum*) в Рим се състои от пари в брой (*pecunia publica*), емитирани от държавата, от *servi publici* – роби на държавата, от

движими вещи собственост на държавата, сред които и военната плячка, от мини, кариери, солници и от *ager publicus*, тоест територията, схващана като *res publica*, която е разделена за ползване в публична или частна полза.

Във връзка с поставената в началото на работата научна задача е дадена пълна интерпретация на релевантните текстове, в които се очертава действителното значение на понятието за „публикан“, съответно на „дружества на публиканите“, използвайки една терминология, характерна за римското право и неподлежаща на директно транспониране в съвременните понятия за публични предприятия и търговски дружества се прави извода, че несъмнено въпросните понятия имат в републиканския период едно много по-широко възприятие и значение. Юридическите текстове не са напълно достатъчни за пълното изясняване на важните за изследването проблеми, затова сложната римска действителност е реконструирана посредством сравнителен анализ на правните с историческите и литературните източници. Неюридическите източници имат своята значимост поради факта, че се отнасят предимно за периода на Късната република и благодарение на тях можем да изградим своята представа относно многопластовостта на понятието и термина „публикан“ и „дружества на публиканите“ в периода, в който дейностите на публиканите са изключително мащабни и съответно правно уредени. В съчинението са преведени и анализирани текстове на Плавт, Полибий, Цицерон, Тит Ливий, а също така са интерпретирани понятията „*vectigal*“ и „*vectigalia*“ във връзка с изясняването на понятието „публикан“.

В реферирания труд е изразено несъгласие със становището на авторите (Mateo, Antonio; Kniep, Ferdinand; Mommsen, Theodor), застъпващи идеята за възприемането на термина „публикани“ само в тесен смисъл, т.е. само събирачите на публични вземания, а не и изпълнителите на публични работи (*ultra tributa*). В дисертацията е направен изводът, че използвайки термина „публикан“ следва да имаме предвид в републиканския период съдружник в дружество, което сключва, като самостоятелен субект с държавата, договори не само за събирането на публичните приходи и за експлоатацията на мините, а и такива за доставки за армията и изграждане и възстановяване на обществени сгради и съоръжения.

Така се оформя концепцията, че публикани са всички онези лица, занимаващи се с търговска или предприемаческа дейност, които са страни по публичните договори, сключвани от държавата (*locationes*) и се намират в положение, подобно на съвременните концесионери или изпълнители на публични работи (според вида на договора). За тях се

използва общото название „*conductores*“, независимо че страна по наемното правоотношение не е частно лице, а държавата.

Публикани са именно тези *qui publico fruuntur* – които придобиват блага в полза на държавата, т.е. упражняват правата на администрацията по отношение на публичното имущество и държавните финанси (*publicum*). Латинският глагол, който в най-голяма степен характеризира именно онази пластичност, с която римските юристи използват вече утвърдени правни конструкции за различни цели, намиращ своето приложение и в отношенията между публиканите и римската държава е „*conduco*“. „*Conduco*“ е с първо значение на латински език „наемам“, но има и още едно по-специално значение, което ни интересува във връзка с изследваната проблематика, а именно: „сключвам договор за изпълнение на определена престация за *facere*; сключвам договор във връзка със строителството на сгради; наемам събирането на публични приходи“.

В контекста на наемната терминология, съдържаща се в източниците, този, който получава правото да събира публични приходи от името на държавата и да извършва определени публични работи, се нарича „*conductor*“, подобно на названието на наемателя по договора за наем на вещь - *locatio-conductio rei*. От текстовете в източниците следва, че *publicani* и техните дружества са *conductores* в правоотношението си с *populus Romanus*, във връзка с упражняването на правата на администрацията по отношение на публичното имущество (*publicum*).

От друга страна правната връзка между дружествата на публиканите и държавата много наподобява на публична концесия, що се отнася до експлоатацията на мини, солници и държавна земя, споменати в текста на Гай – D. 39.4.13.pr. Разбира се това е от гледна точка на съвременната правна квалификация на тези отношения. Съвременният модел не може да бъде напълно сравним с римския правен опит. За да бъдат отдадени за експлоатация определени обекти, собственост на римската държава, се провежда публичен търг с явно наддаване. Срокът на договора е сравнително продължителен - петгодишен, а също така се изискват и определени вещни и лични гаранции от страна на дружествата на публиканите, че ще се платят на римската държава уговорените суми за ползването на публичното имущество.

3. Извори за дейността на дружествата на публиканите

В раздел III, гл. I, с. 72-81, за пръв път се прави обобщение на съществуващия изворов материал относно дружествата на публиканите като са класифицирани

юридическите и неюридическите извори. Специално внимание е отделено и на епиграфските паметници. Изворовият материал е систематизиран по векове, като хронологически са посочени и проследени авторите, даващи сведения за дружествата на публиканите, или законите уреждащи материята. Подробно са цитирани също така и изданията и техните автори, откъдето са ползвани оригиналните текстове на латински и гръцки, а също така и техните преводи на чужди езици или на български. Дадени са кратки биографични бележки за античните автори като Тит Ливий, Дионисий Халикарнаски, Полибий, Плавт, Цицерон и др., които ни предоставят ценна информация за публиканите и техните дружества. Посочени са съвременните сборници и изданията, където се съдържат епиграфските паметници и законите. Отбелязани са и уебсайтовете, където могат да бъдат намерени текстовете на класическите езици или някои от техните преводи.

Най-старият закон, съдържащ правна уредба във връзка с дейността на *societates publicanorum* е *Lex Agraria* от 111 г. пр.Хр. Целият текст на латински и преводът му на английски се съдържат в Crawford, Michael, *The Roman Republic*, London, Vol. I, p. 140-153. Това е подробен закон, регламентиращ положението на земеделските земи в Италия, Африка и Гърция, съответно разделен на три части. Първата част от закона се отнася до Италия, като урежда правното положение на земите и засяга въпроса за събирането на публичните приходи от публиканите. Интерпретирайки *Lex Agraria*, 2.26, можем да приемем, че споменаването на „публикан“ не се отнася до индивидуално договарящо с държавата лице, а до съдружник от дружество на публиканите. От *Lex Agraria*, 2.46 получаваме ценни сведения за значението на понятието „*manceps*“, както и за функциите и ролята на поръчителите при публичните договори, сключвани в Рим.

Цицерон безспорно е авторът, който дава най-много сведения за *societates publicanorum*. Благодарение на неговите многобройни писма „До брат ми Квинт“, „До Атик“, „До близките“ „За консулските провинции“, „За Планций“, „За властта на Гней Помпей“, трактатите му „За държавата“, „За задълженията“, а най-вече и на пледоарията „Процесът срещу Гай Верес“ знаем, че през I в. пр.Хр., на публиканите, организирани в дружества, е възложено събирането на публичните вземания в повечето провинции. Цицерон, в своите речи срещу провинциалния управител Гай Верес, е античният автор, който свидетелства пряко за особената вътрешна организация на дружествата на публиканите, описвайки подробно *magister*, *pro magistro* и *decumani*, и функциите, които те имат в *societas publicanorum*.

4. Основни дейности на дружествата на публиканите

Основните дейности на дружествата на публиканите са разгледани в IV раздел на гл. I - от с. 81 до 129 на реферирания труд. Внимателният анализ на дейностите на *societates publicanorum* позволява да се направят редица изводи относно юридическата им организация, която в голяма степен е повлияна от огромния икономически мащаб на тяхната работа.

Дружествата на публиканите са използвани от римската държава, за да извършват специфични за нея дейности, с които тя не е способна да се справи сама. В това отношение често публиканите погрешно са свързвани единствено с тяхната най-популярна и важна дейност - събирането на публичните приходи в римските провинции, което безспорно представлява най-значимата им публична функция. Тази дейност става ключова за *societates publicanorum* след II век пр.Хр., когато окончателно се оформят основните данъци и публични вземания, налагани от римската държава. Публиканите събират в провинциите на първо място митата (*portoria*), които са най-доходоносни за тях и за държавата, данъкът за преминаване през публични пасища (*scriptura*), десятъкът (*decuma*) - данък в натура, плащан от ползващите провинциални земи, собственост на държавата, събиран, пропорционално върху реколтата от земеделските произведения, данъците за освобождаване или продажба на роб, събирани според стойността на робите. В реферирания труд е отделено специално внимание на системата за събиране на публичните приходи в отделните провинции и на спецификата ѝ по места.

Една от първите дейности на дружествата на публиканите е снабдяването на римската армия със стоки и провизии. Договорите за военни доставки от публиканите за първи път са споменати от Тит Ливий за периода на Втората Пуническа война, но по начин, който показва, че те са вече добре отработена по това време практика. Във войната срещу Ханибал цял Рим разчита да бъде спасен от съвременната намеса, бърза реакция и финансова подкрепа на дружествата на публиканите в момент, в който оцеляването на държавата е поставено под съмнение от много сериозна външна заплаха. Плащането може да бъде направено едва тогава, когато в държавната хазна има изобщо някакви пари.

Съдружниците от дружествата на публиканите по време на Втората Пуническа война заявяват пълна готовност да помогнат за спасяването на отечеството. Публиканите

са съгласни да ангажират собствените си средства, за да може държавата да избегне надвисналата я опасност от неясния изход на военния конфликт.

Важна дейност, извършвана от дружествата на публиканите в Рим, са строителните работи. Съществуването на публични строителни работи, реализирани в Рим, е засвидетелствано в източниците, и е потвърдено от множеството запазени и до днес антични останки на цели градове, пътища, отделни сгради, акведукти, мостове, храмове, базилики, театри и пр.

Благодарение на огромното разширяване на територията на Римската република вследствие на водените от нея военни кампании в ръцете на римляните се оказват мините в Испания, Македония, Цизалпийска Галия и Азия. Римската държава поради невъзможността да извлича сама полезните изкопаеми от мините, някои от които разположени в отдалечените ѝ провинции, и поради липсата на ресурс за справяне с тази задача, прибегва до отдаването на търг на концесиите за експлоатация на мините. Договорите се сключват с дружествата на публиканите, които за своя сметка и на свой риск, работят тези мини, плащайки на държавата предварително установена в договора сума.

Специално внимание в реферирания труд е отделено на мините в Испания, които оказват ключово влияние върху икономиката в Рим. На практика сребърните находища на Иберийския полуостров са първите големи, хронологически най-рано придобити от римската държава обекти, със значителна концентрация на благородни метали, вследствие на кампанията, водена от Сципион през 209 г. пр.Хр., по време на войните срещу Картаген. Те са познати и под името мините на Нови Картаген.

Преди втората половина на II в. пр.Хр. – периодът на установяването на системата за събиране на публични приходи, посредством възлагането им чрез договори на дружествата на публиканите в провинция Азия, тези мини представляват една от най-доходоносните дейности за *societates publicanorum*. Аргумент в подкрепа на необходимостта от експлоатацията на мините от организации с особени юридически характеристики са именно мащабът на минните работи и големият капитал, който е нужен за тази дейност.

В реферираното съчинение е изразено несъгласие с позицията на Mateo, Antonio, който прави погрешното заключение, че ако Страбон твърди, че сребърните испански мини са в ръцете на физически лица, а не на дружества, това означава задължително, че държавата е продала тези мини на физически лица, които престават да плащат данъци за експлоатацията им. В източниците не разполагаме с подобни сведения и цитираната

интерпретация на достъпната информация изглежда невярна. Тази позиция на Antonio Mateo подлежи на сериозна критика именно поради липса на уточнение как, без възлагане на *societas publicanorum* на концесия на испанските мини, тези самостоятелно работещи предприемачи, успяват да финансират скъпоструващата дейност по организацията на извличането на подземните изкопаеми.

В дисертацията се стига до извода, че дружествата на публиканите, благодарение на своя капитал и организацията си, осъществяват експлоатацията на мините, гарантирайки по този начин приходите на римската държава, посредством системата на публичните концесии.

1. *Societas* по римското право

Втората глава анализира същността и структурата на *societates publicanorum*. В раздел I на дисертацията, от с. 130 до 145, е очертан профилът на договора за дружество по римското право, при което се създават отношения, имащи правна релевантност само между съдружниците, но без някакво външно значение, без създаването на правен субект вследствие на дружествения договор. От дружествения договор не произлизат специални правомощия в полза на всички или само на някои от съдружниците във връзка с общата дружествена дейност, които да имат определен ефект върху дружественото имущество или върху това на останалите съдружници. Всяка сделка, извършена от *socius*, дори и функционално да може да бъде призната за дружествена сделка, доколкото се преследват целите на дружеството, остава от гледна точка на положението ѝ спрямо третите лица, сделка, относима само към съдружника, който е изразил правно валидна воля за нейното пораждане.

В реферирания труд е направен изводът, че действието на договора за дружество по римското право е относително нетрайно и може да приключи поради различни основания. Според становищата на юриспруденцията основание за прекратяването на договора за дружество е смъртта на съдружник по договора. Следователно, на базата на достигнатите заключения и анализа на римската концепция за консенсуалния договор за дружество, следва безусловно да се отхвърли възможността организацията на дружествата на публиканите с оглед на своите специфики и особености, отношения с държавата и отговорност спрямо нея, мащаб на дейностите и необходимост от ангажиране на значителен капитал и продължителност на договорите, да бъде изцяло идентична с формата на договора за дружество по римското право, като форма на сдружаване, що се отнася до отношенията между *societas publicanorum* и третите лица.

2. *Corpora* по римското право

В раздел II (от с. 145 до 172) е направено разграничение между сдружението (*associatio, collegium, sodalicium*) най-общо и дружеството (*societas*), а именно договърът за дружество по римското право и дружеството на публиканите (*societas publicanorum*). Разликата, която трябва да бъде посочена между дружествата и сдруженията в Рим е, че първите са най-общо със стопанска цел и преследват реализирането на определена печалба, докато сдруженията са особени организации с нестопанска цел за общественополезна дейност и такива с нестопанска дейност в частен интерес.

Изводът, до който се достига след проучването на *corpora* в Рим е, че всички тези обединения от физически лица се различават според своята цел, състав и пр., но са красноречив пример за съчетаването на общия публичен интерес с интереса на отделните частни лица. *Lex Iulia de collegiis* е типичен пример за далновидността на римската политическа и законодателна мисъл. Чрез този закон свободата на сдружаването в Рим се ограничава, като ограниченията са поставени с оглед на новите обществени нужди и новите концепции за устройството на държавата. От друга страна тази законодателна мярка определено съдържа коректив - дискрецията на Сената при преценката му за всеки конкретен случай дали е спазен критерият за обществения интерес в максимална степен в планираната дейност на бъдещото сдружение. Римските юристи на практика показват пътя, по който може да се достигне до правосубектността и в крайна сметка всичко да бъде сведено до ползата (*utilitas*) със съчетаване на *publica* и *privata*.

В дисертацията е подчертано, че в римския юридически опит от всяка епоха съществуват явления, които представляват основа за по-нататъшното развитие на същите правоотношения, които съвременните учени са обособили концептуално. Това се отнася и до теорията за юридическите лица. Съвременните теоретици на правото, следвайки един възглед, появил се през Средновековието, успяват да формулират същността на абстрактната категория на юридическото лице – социално образувание, юридически персонифицирано от правния ред на базата на своето имущество по подобие на човека, квалифициран като физическо лице.

В реферирания труд е направен изводът, че независимо от липсата на единен термин, общностите от хора или съвкупното имущество, на които определен правопорядък узаконява придобиването на права, или поемането на задължения, респективно предоставянето на властнически, или управленски функции, са съществували и в римския свят. Без да бъдат обект на специално теоретично изясняване, те са използвани с оглед на практическите цели на римскоправното регулиране на

обществените отношения. В този смисъл не можем да твърдим, че съществува в римското право общ термин „юридическо лице“, но е изградено макар и не единно и абстрактно, но аналогично на съвременното понятие „юридическо лице“.

В римския правен опит не липсват и конкретни случаи на обособяване на отделни общности като юридически лица, които са илюстрацията на степента на абстрактност, до която достигат римските юристи във връзка с различните ситуации, при които се предоставят права на образувания, различни от физическите лица. Най-общо трябва да се има предвид, че римската правна мисъл никога не е стигнала до една задълбочена теория за лицата (*personae*), тоест правните субекти, включително и тези различни от отделните физически лица. От друга страна, не липсва употреба, макар и спорадична и дори случайна, на термина „*persona*“ за означаване на образувания, различни от физическите лица. Не са малко и опитите в по-късен етап, когато и правото е по-развито, да се въведе единна терминология (*corpus* и най-вече *universitas*) по отношение на субекти, конституирани от една организирана общност от хора, считани за отделни и независими от физическите лица, които ги съставят.

В реферирания труд е дефинирана и „*universitas*“, която не се идентифицира повече с елементите, които я съставляват, напротив тя има самостоятелно съществуване в правния мир и именно в това свое независимо правно битие може да бъде противопоставима или дори противопоставена като абстрактна правна категория на своите съставни елементи или на другите субекти. Концепцията за „*universitas*“ която всъщност представлява обединението на всички различни организации от физически лица, под общия знаменател, на специално създадено от римската правна мисъл абстрактно понятие, е голямото постижение на юстиниановите компилатори. В следкласическото право се достига до създаването на специална понятийна категория „*universitas*“, която обединява всички примери за корпоративно устроени организации, създавайки същевременно общи принципи и правна регулация, изключително близка до положението на юридическите лица в съвременните правни системи.

3. Статут на *societates publicanorum*

В реферирания труд на правно-догматичен и езиков анализ в раздел III от гл. II (с. 172-216) е подложен известният фрагмент на Гай от Дигестите на Юстиниан – D. 3.4.1, който се счита, че е с ключово значение за разбиране на римската концепция за

юридическите лица. Приема се, че с израза *corpus habere conceditur*, използван от Гай, се има предвид предоставянето на едно самостоятелно право, т.е. отстъпването (концедирането) му от страна на държавата, за разлика от разрешителния режим, който обикновено се означава с глагола „*permittere*“, т.е. даване на позволение за извършване на някаква дейност при нормативно общо определени условия. Според D. 3.4.1.1 на дружествата на публиканите и на колегиите, се предоставя пълна имуществена правоспособност (*habere res communes, arcam communem*) и пълна дееспособност чрез представителството (*habere actorem sive syndicum*) като естествена последица от разрешението за тяхното учредяване по законен ред. С оглед на интерпретацията на израза „*permissum est*“ в общия смисъл на „разрешено е“, може да се направи извод за режима на създаване на тези дружества и сдружения по установения към епохата на Гай ред. В дисертацията е подкрепено становището, че според Гай, *corpus* имат ограничена категория от самостоятелно обособени корпоративни организации, на които обаче най-често е възложено изпълнението на публични функции, по начин, че тяхното съществуване и дейност са пряко обвързани с организацията на стопанисване на публичното имущество и на осъществяването на различни дейности с публичноправен характер, като неслучайно е споменато, че те са организирани именно по модел на държавата – *ad exemplum rei publicae*. В този контекст в дисертацията е потвърдено, че за Гай *corpus* е предоставян на малко на брой големи и ключови за римската фискална политика организации с персонален субстрат, състоящ се от физически лица, каквито са дружествата на публиканите, а не призната и установена практика на хиляди незначителни частни сдружения с нестопански цели.

В работата на следващо място е направено заключението, че *corpus* в текста на Гай означава на първо място персонифицирана организация, аналогична на *societas* и *collegium*, а същевременно и родовото понятие, с което се наричат най-общо всички форми на сдружаване. В съчинението се стига до извода, че чрез *corpus* се изразява именно единството и обособеността, с които се отличават дружествата на публиканите, колегиите и останалите, изброени от Гай, сдружения, и представлява тяхната специфична характеристика, като се предоставя чрез изрично разрешение от държавата на малка част от тях, на които *permissum est corpus habere*. Не може да бъде безусловно подкрепена позицията на някои автори (Duff, Patrick William; Dufour, Geneviève), анализираща римските правни институти само от съвременно гледище в конкретния случай, за пълно тъждество между *corpus* и правосубектността с модерното значение на това понятие, но безспорно можем да твърдим, че именно чрез *corpus habere*, не само в

римската правна мисъл, а най-вече и в действащото римско право от класическия период, са поставени наченките, откриващи пътя за същинското теоретично формулиране на понятието за правосубектност и като цяло на концепцията за юридическите лица в съвременността.

В дисертацията е направен изводът, че римската правна мисъл стига до заключението, че посредством техниката на ангажирането на физически лица за управлението на имуществото може да бъде преодоляна естествената невъзможност на дружествата на публиканите да формират самостоятелна правно валидна воля, както обобщава лаконично Гай: „техните дела да бъдат водени от представител или синдик, който, както при държавата, трябва да договаря или да прави за общото благо всичко онова, което е необходимо“. По този начин дружествата имат възможност да участват в гражданския оборот, влизайки в отношения с третите лица и разполагайки с една правно-и дееспособност, много подобни на тези на физическите лица. И макар и класическите римски юристи да не достигат до окончателното оформяне на идеята за органното представителство, такава, каквато я познаваме днес, въпреки че дружествата на публиканите са красноречив пример за практическото ѝ приложение още от края на Републиката, то със сигурност поставят основите за по-нататъшното ѝ развитие в Юстиниановото право.

Във връзка с употребата на термина „*societas*“ в D. 3.4.1 на Гай, в дисертацията се приема, че с този термин юристът назовава дружествата на публиканите, за които в Рим през класическия период съществува специална правна уредба, третираща ги като специфични корпоративни образувания, много подобни на съвременните юридически лица, самостоятелно участващи в правния живот като емпирични единства с изцяло стопанска цел и важни функции за римската държава.

Въз основа на направения анализ на текстовете се приема заключението в реферирания труд, че терминът „*societas*“ се отнася в римското право и до определен тип образувание, чиито характеристики се доближават до корпоративните организации от дружествен тип, които са постоянно съществуващи от гледна точка на липсата на зависимост от промяната на членската им маса, а не само до договора за дружество, който се прекратява с напускането или със смъртта на съдружниците. Очевидно римските юристи считат, че става въпрос за конкретен вид дружество, което за да се разграничава от родовото понятие за „*societas*“, винаги е с определител, който го отнася до дейността на публиканите и така римската юриспруденция прави съществената разлика за придаването на организационна цялост на този вид дружества, непозната за

общата хипотеза на сдружаване с определена цел. Гай всъщност представя дружествата на публиканите като едно от няколко изключения от рестриктивния режим, въведен от специалната регулация в края на Републиката, тъй като дружествата на публиканите спадат към тези организации, които са от публична полза, поради големия публичен интерес от тях заради ефективната им организация и многобройните им дейности.

С оглед на поставената в увода научна задача за изясняването на употребата на термина „*societas*“ в словосъчетанието „*societas publicanorum*“ в дисертацията са приведени аргументи, че става въпрос за организация, за която е характерно създаването на устойчива и специфична вътрешна структура, позволяваща да се упражнява една или повече от възложените публични дейности. Тази стабилност се осигурява и благодарение на запазването на кръга от членовете на дружеството, като се допуска встъпването на наследник на починал съдружник (*socius*), което е напълно недопустимо според общата хипотеза за дружествата по цивилното право. Това представлява още една индичия за предполагаемо и друго значение на термина „*societas*“ в класическото римско право, което го отдалечава от консенсуалния договор за дружество, при който правен субект не се формира. В случая, използвайки същия термин, но в конкретно различни ситуации, се има предвид обособен участник в правния живот, дружество-корпорация, с изцяло стопанска цел, извършващо дейност, подобна на съвременните търговски дружества. По своя характер, по устройство и характеристики то представлява едно правно единство, по-близко до специфичните римски колегии, които реално са юридически лица, ако ги анализираме от съвременна гледна точка, и които също се считат за обособени структури според римската юриспруденция, за разлика от консенсуалния договор за дружество.

4. Вътрешната организация на дружествата на публиканите

В реферирания труд е представена вътрешната организация на дружествата на публиканите. В резултат на изследвания изворов материал е направено заключението, че възникват отношения на представителство между лицата, изпълняващи функциите на *magister* и *pro magistro* и самото дружество на публиканите, подобно на съвременните търговски дружества. Може да се приеме, че в дейността на *societates publicanorum* широко се използва, макар и да не е назовавано така от римските юристи, прякото представителство (договорно и процесуално). Наред с това анализът на източниците разкрива единство на вътрешната структура на дружеството, която включва общо събрание на съдружниците (*socii*), чието мнозинство избира *magister* и *pro magistro*, и

събрание на *decumani*, което може да бъде свикано само от *magister* и е подобно на управителен съвет на дружеството. На базата на сведенията за представителството и на специфичната позиция, роля и разпределение на функциите между *magister* и *pro magistro* във вътрешната организация на *societas publicanorum*, бихме могли да направим аналогия между тях и управителя, и подуправителя на съвременните търговски дружества.

Самата комплексност на вътрешната организация на *societates publicanorum*, имаща изключително голямо значение за римската държава поради функциите, които са възложени на тези дружества, им позволява постепенно да стават титуляри на определени права (право на собственост, право да се водят иски от името на дружеството), сякаш отстъпени им от публичната власт.

В резултат на изследването на вътрешната организация на *societates publicanorum* би могъл да бъде направен изводът, макар и с уговорки за спецификата в исторически план за възникването и развитието на дружествата на публиканите, че с правната уредба на статута и дейността си, тези дружества могат да се считат за първообраз на съвременните търговски дружества. Аргументите са следните:

- *socii* от дружествата на публиканите разполагат с права, подобни на тези, които съвременните акционери имат, макар и в един изключително различен икономически, социален, юридически и исторически контекст;
- съдружниците от *societates publicanorum* сформират събрание, еквивалентно на общото събрание при днешните търговски дружества;
- при дружествата на публиканите е налице корпоративно обособяване и самостоятелно участие в правния мир;
- *magistri* и *pro magistri* на дружествата на публиканите имат функциите на управители и подуправители, а *decumani* са много подобни на управителен съвет или съвет на директорите при съвременните дружества.

1. Правна същност на договарянето с държавата- определение за *ultra tributa*

Третата глава цели да представи правните аспекти на дейността на публиканите. В раздел I – с. 261-278 е изяснено понятието „*ultra tributa*“. След екзегезата и интерпретацията на релевантните текстове от източниците е направено заключението, че при публичния договор *ultra tributa*, за който се използва терминологията, свързана с договора за наем, възложителят, тоест римската държава, трябва да плати на публиканите възможно най-ниската цена. Този стремеж на цензорите по време на Републиката се превръща в тяхна основна цел и в практика, която е в съответствие с икономическа логика, възприета от римляните, че разходите за римската хазна, трябва да бъдат свалени максимално при изпълнението на *ultra tributa*, но все пак да има реално съотношение между цена и качество от гледна точка на мащабите и важността на извършваните работи.

Следователно *ultra tributa* не са само това, което Варон описва като приход за римската държава в *De lingua Latina*, 6.11. От *Lex Irnitana* и *Malacitana* става ясно, че *ultra tributa* не са вече плащането, което римската държава получава по времето на Варон, а са по-скоро инструмент, насочен към реализирането на публичните работи, свързани с поддръжката на обществени сгради и съоръжения и договорите, сключвани от римската държава с дружествата на публиканите за тази цел. От свидетелствата на Тит Ливий и от информацията, която имаме от епиграфските надписи, можем да заключим, че в тесен смисъл терминът *ultra tributa* означава и самите публични работи, които римската държава възлага чрез търг на *societates publicanorum*.

2. Същност и характеристика на римския публичен търг

В раздел II от с. 278 до 305 от дисертацията специално внимание е посветено и на процедурата на публичния търг (*auctio*), практикуван в Древния Рим. Римският публичен търг представлява удобен инструмент за преодоляване на всички несъвършенства в системата на сключване на публичните договори в Рим. При публичния търг обикновено печеливш е именно наддавачът, който оценява предмета на търга, респективно на публичния договор, най-високо. Освен това чрез публичния търг държавата успява да

реализира предварително определената си цел за максимален размер на своите приходи. Римският избор за възлагане на частния бизнес (*societates publicanorum*) на публични функции и на ангажиране на частния капитал в осъществяването на важни за държавата задачи, чрез механизма на публичния търг, се оказва изключително ефективен в изпълнението на успешната римска финансова политика.

След анализа и интерпретацията на сведенията от източниците във връзка с процедурата по възлагането на публичните договори в реферирания труд е направено заключението, че терминът „*lex locationis*“ преди публичния търг и сключването на договора, означава всъщност проекта, който се предлага за възлагане за всяка една конкретна публична работа (построяване, ремонт на сграда или съоръжение) и от реализирането на който има нужда римската държава. В *lex locationis* подробно се съдържат параметрите на договора, който трябва да бъде сключен с публиканите за извършването на работата – права и задължения на страните, цена на договора, срок за завършване на работата, регламентация на правото на упражняване на контрол и надзор по всички дейности, гаранционна отговорност на дружеството на публиканите, поело извършването на работата. Във версията му за обявяване преди търга, *lex locationis* служи като приложение към обявлението на търга, като текстът му може би не е толкова изчерпателен както окончателния текст, около който се обединяват волите на страните при постигането на консенсус, след който момент *lex locationis* е синоним на договор. Трябва да се подчертае, че след като договорът е вече сключен, *lex locationis* означава самото цялостно подробно разписано договорно съдържание, което е задължително за страните по силата на договора. Публиканите трябва да се съобразяват с клаузите му и да изпълнят в пълно съответствие, поетите към римската държава или конкретната община, или колония- възложител задължения.

В дисертацията е анализирано и понятието „*lex censoria*“, което има конкретно правнотехническо значение и невинаги е обяснявано във връзка с дейността на дружествата на публиканите. *Lex censoria* е моделът, матрицата - в общ смисъл, относно процедурата на публичния търг и след това на договора с дружествата на публиканите. Съществуването на такъв рамков закон по никакъв начин не замества издаването, от страната на магистрата-възложител, на конкретен *lex locationis* за нуждите на текущия търг при възлагането на конкретната публична работа, макар и единствените промени в него често пъти да са просто срока на изпълнение, цената на договора и имената на поръчителите. Важно е да отбележим, че *lex locationis*, т.е. конкретният договор с определено дружество на публиканите за публична работа, която трябва да изпълни за

римската държава, не трябва да се смесва и припокрива с *lex censoria* (обща правила за всички *leges locationum* за даден вид договори с публиканите).

В реферирания труд е направена цялостна класификация и систематизация на всички документи, използвани от дружествата на публиканите, като са дадени конкретни примери за частни и официални документи. Благодарение на големия брой, разнообразни по съдържание документи, достигнали до нас (обявления за публичен търг, отчети, проекти за изпълнение, архивирани вече копия от съдържанието на сключени договори, регистри, разписки, квитанции, доклади, кореспонденция и пр.), включително и счетоводни и финансови документи, създадени от самите *societates publicanorum*, може да бъде възстановена административната процедура с участието на римските магистрати по провеждането на публичния търг и сключването на договора, както и процеса на договарянето и специфичния момент на постигането на съгласието между публиканите и римските магистрати като представители на публичната власт. Направен е обоснованият извод, че цялостната дейност и съществуване на дружествата на публиканите, подобно на съвременните търговски корпорации, е съпътствано от създаването и използването на множество писмени документи. Публичността и надлежното архивиране и съхранение на всички тези документи доказват на първо място особената вътрешна организация на дружествата на публиканите и са потвърждение за техните специфични дейности, а на второ място имат изключително важно значение за упражняването на контрол от страна на държавата спрямо изпълнителите по публичните договори, за строгата отчетност при разходването на публични средства и за възможността за доказване на плащания или получени приходи при управлението на държавния или местните бюджети в Рим.

3. Правна уредба на дейността на публиканите

В раздел III на гл. III от с. 305 до 325 на дисертацията е изследвана и правната уредба на дружествата на публиканите, както тя е запазена в Дигестите на Юстиниан. Обоснован е изводът, че не разполагаме с юридически извори от периода на Републиката, тъй като преторският едикт е продукт на оперативната самостоятелност на претора и в периода преди Принципата, не е все още кодифициран. За сметка на това пък сведенията от неюридическите извори от Републиката са особено ценни, защото представят практиката, за която вероятно е съществувала, но не е запазена, конкретната правна уредба, създавана може би *ad hoc* за определени дейности и територии, когато е било

необходимо и полезно възлагането на дейности с публичен характер на частни дружества. Класическите римски юристи, сред които най-вече Улпиан и Гай, представят в своите трудове тълкуване на републиканската правна уредба на дружествата на публиканите, коментирайки именно преторския едикт. Тяхната интерпретация е придружена от разширена и разгърната практика, като точно тези фрагменти от техните текстове са запазени в Юстиниановата компилация и най-вече в титула 39.4 от Дигестите със заглавие „De publicanis et vectigalibus et commissis“ („За публиканите, за публичните вземания, за изземванията“).

Разгледаната уредба относно отнетите чрез насилие вещи от публиканите, е създадена от претора с цел да се ограничи извънредната власт, която публиканите имат по силата на *leges censoriae* и има за цел да се преустанови произвола на *societates publicanorum* в римските провинции. Чрез специалния едикт „За насилствено отнетите вещи от публикана“ на пострадалите лица са предоставени адекватни средства за защита, които в съответствие с нанесената им вреда, да могат да удовлетворят накърнения им материален интерес.

4. Правото на публиканите да изземват или да взимат вещи в залог според Lex portus Asiae

В раздел IV от с. 325 до 345 е анализиран един малко известен на широката правна общност специфичен източник на сведения за дейността на публиканите от I в. сл.Хр., наричан Митнически закон за провинция Азия (Lex Portus Asiae). Той представлява специфичен вид *lex censoria*, регулиращ събирането на митата в най-богатата римска провинция. Става въпрос за автентичен източник, имащ ключова роля за разбирането на цялостната дейност на дружествата на публиканите, а също така и регламентиращ предоставянето им на специални правомощия да взимат вещи в залог (*pignoris capio*) и да изземват вещи (*commissum*) като процесуални средства за защита на дружественото имущество и осъществяваната от публиканите дейност срещу нарушаващите митническите норми лица. Тази уредба се интерпретира в контекста на процесуалната икономия в епохата на Принципата, но и с оглед на предоставянето на една значителна автономия на дружествата на публиканите във връзка с възложените им публични дейности, включително и за установяване и санкциониране на нарушенията на установените режими, по които те осъществяват тези дейности.

III. Приносни моменти

Като приносни моменти на реферирания труд могат да бъдат оценени:

1. Темата за дружествата на публиканите в правен аспект не е цялостно разработвана досега на български език. В реферирания труд е направен анализ на появата, развитието и основните дейности на *societates publicanorum*. Изложени са причините и предпоставките за възникването на дружествата на публиканите и на времевите граници на тяхното съществуване, както и аргументи относно значението им за римската държава и за управлението на нейните публични финанси;

2. Направено е систематизирано римскоправно изследване с анализ на съществени въпроси и изводи във връзка с римската данъчна и фискална политика, както и провинциалното управление;

3. Разгледани са някои основни правни понятия през призмата на римскоправната традиция и съвременното им значение: юридическо лице, дружество, корпорация, асоциация и т.н. Направено е концептуално разграничение между понятието за *societas* в римското право, с което традиционно се означава консенсуалния договор за дружество по римското право и употребата на същия термин за дружествата на публиканите, които представляват специфична форма на сдружаване, по-близка до персонифицираните организации на физически лица по римското право (*corpora*). Представени са аргументи, разглеждащи дружествата на публиканите като специфична форма на сдружаване по римското право и пример за специалната употреба на латинския термин „*societas*“ със значение на „дружество“ с особени характеристики и дейност твърде подобни на съвременните търговски дружества. Изложени са доводи в полза на тезата, че дружествата на публиканите са организации, за които е характерно създаването на устойчива и специфична вътрешна структура, позволяваща да се упражнява една или повече от възложените публични дейности. Посочената теза е доразвита с примери, обосноваващи самостоятелното участие на дружествата на публиканите в правния мир, посредством техните представители;

4. Проследена е етимологията, значението и употребата на термините и понятията за публикан (*publicanus*) и дружества на публиканите (*societas publicanorum*) и са

предложени определения за тях. Представена е и римскоправната концепция, обхвата и значението на понятията за *vectigal*, *publica vectigalia*, *ultra tributa*, *lex censoria*, *lex locationis* и пр.;

5. В дисертацията са включени подкрепящите основните тези юридически и неюридически текстове на латински език, както и някои на старогръцки език със съответния превод на български език и интерпретация;

6. Направени са някои сравнения и критика на опитите в романистиката за пряко транспониране на римскоправните понятия към съвременните понятия за публични предприятия, търговски дружества, концесии, обществени поръчки, публични договори и пр.;

7. Въз основа на анализ на основните структурни звена в организацията на дружествата на публиканите, чрез функциите на *magister* и *pro magistro*, а също и на *decumani* е направен изводът, макар и с уговорки за спецификата в исторически план за възникването и развитието на тези организации, че с правната уредба на статута и дейността им тези дружества могат да се считат за първообраз на съвременните търговски дружества;

8. С цялостната характеристика на дейността на дружествата на публиканите е представена обвързаността между техните публичноправни функции и изграждането на специфичен частноправен статут *de iure* като обособени персонифицирани организации със стопански цели. Специално внимание е посветено и на процедурата на публичния търг в Рим и е очертана ключовата роля на *societates publicanorum* като изпълнители на публичните договори. Обобщена и класифицирана е документацията и отчетността на дружествата във връзка с оперирането с публични средства;

9. Основната теза на изследването е чрез правния анализ на статута и дейностите на дружествата на публиканите, посредством интерпретация на латинските текстове, терминология и понятия, да се представи генезисът на съответните идеи и концепции в съвременното право, без да се търси пълен идентитет или обвързаност със съвременната систематика и разграничения в рамките на публичното и частното право. Цялостното изследване е в духа на запазването на баланса между римското и съвременното право в

опит да се избегнат необосновани и непотвърдени в източниците изводи, чужди на автентичната римскоправна традиция.

IV. Публикации във връзка с дисертационния труд

DE PUBLICANIS – статия в брой I/2016 г. на електронното списание IUS ROMANUM, с. 452-463;

ПРАВОТО НА СДРУЖАВАНЕ И НЕГОВОТО ОГРАНИЧАВАНЕ СПОРЕД LEX IULIA DE COLLEGIIS – статия в "Право и права" Сборник в памет на професор доктор Росен Ташев, София, 2016, с. 241-270;

ИЗУЧАВАНЕТО НА ИНСТИТУТА НА ПУБЛИКАНИТЕ – ПРИМЕР ЗА ОБВЪРЗВАНЕ НА ОБЩЕСТВЕНО-ИКОНОМИЧЕСКАТА ИСТОРИЯ С ПРАВНОТО РЕГУЛИРАНЕ – статия в брой II/2016 г. на електронното списание IUS ROMANUM, с. 537-558;

РИМСКОПРАВНИ ОСНОВИ НА ТЕОРИЯТА ЗА ЮРИДИЧЕСКИТЕ ЛИЦА – статия в „Научни четения в памет на Венелин Ганев и Никола Долапчиев“, Сборник доклади, София, 2017, с. 462-487;

РИМСКАТА ФИСКАЛНА ПОЛИТИКА В КРАЯ НА РЕПУБЛИКАТА – статия в Сборник с доклади от VII национална конференция на докторантите в областта на правните науки, ИДП-БАН, София, 2017, с. 88-96;

ULTRO TRIBUTA LOCARE – CENSORS`CONTRACTS WITH SOCIETATES PUBLICANORUM DURING ROMAN REPUBLIC – статия в брой II/2017 г. на електронното списание IUS ROMANUM, с. 366-376.

ВЪТРЕШНАТА ОРГАНИЗАЦИЯ НА ДРУЖЕСТВАТА НА ПУБЛИКАНИТЕ СПОРЕД РЕЧИТЕ НА ЦИЦЕРОН СРЕЩУ ГАЙ ВЕРЕС – статия в извънреден брой III/2018 г. на електронното списание IUS ROMANUM - STUDIA IN MEMORIAM THEODORI PIPERKOVI, с. 11-28;

COLLECTION OF TAXES AND PUBLIC REVENUES PERFORMED BY PUBLICANI IN ROMAN REPUBLIC – статия в електронно списание IUS ROMANUM брой II/2019 г., с. 411-422;

САНКЦИИ ЗА АДМИНИСТРАТИВНИ НАРУШЕНИЯ СПОРЕД МИТНИЧЕСКИЯ ЗАКОН ЗА РИМСКАТА ПРОВИНЦИЯ АЗИЯ – статия в Научни четения на тема „Санкциите в правото“ Сборник доклади, София 2019, с. 304-319;

РИМСКОПРАВНИ АСПЕКТИ НА СЪВРЕМЕННАТА ПРАКТИКА ЗА ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИЯТА НА ПУБЛИЧНИТЕ ФИНАНСИ – статия в Сборник с доклади от докторантска конференция в памет на доц. д-р Кръстю Цончев, София, 2019, с. 221-228;

ЧАСТНОПРАВНИТЕ СУБЕКТИ КАТО ОСНОВЕН ИНСТРУМЕНТ НА ДЪРЖАВАТА В РИМСКОТО ПРОВИНЦИАЛНО УПРАВЛЕНИЕ – в статия в Сборник с доклади от X национална конференция на докторантите в областта на правните науки, ИДП-БАН, София, (под печат).